

La poesia en castellà de Montserrat Vayreda i la relació de l'escriptora amb poetes espanyols i hispanoamericans

Anna M. Velaz Sicart*

Filòloga

RESUM

Durant els anys de la dictadura franquista en què no era possible publicar en català, Montserrat Vayreda es va relacionar amb escriptors castellans i hispanoamericans, amb els quals va mantenir un fructífer contacte literari. Va publicar poemes en castellà en revistes de poesia i en l'Antologia de poesia femenina de l'escriptora Carmen Conde, primera dona membre de la Real Academia de la Lengua.

Paraules clau: Dictadura, poesia castellana, Carmen Conde, feminisme, poetes hispanoamericans.

Montserrat Vayreda's poetry in Spanish and the writer's relationship with Spanish and Spanish-American poets

ABSTRACT

During the years of the Franco dictatorship when it was not possible to publish in Catalan, Montserrat Vayreda got in touch with Castilian and Spanish-American writers, with whom she maintained a fruitful literary contact. She published poems in Spanish in poetry magazines and in the Anthology of Women's Poetry by the writer Carmen Conde, the first woman member of the Real Academia de la Lengua.

Keywords: Dictatorship, Castilian poetry, Carmen Conde, feminism, Spanish-American poets.

* Correspondència: Anna M. Velaz Sicart
E-mail: avelazsicart24@gmail.com

Recepció: 30/05/2024. Acceptació: 11/07/2024.

DOI: 10.60940/20.8010.01.353

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos (AIEE), Figueres, vol. 55 (2024), pàg. 371-386

En una entrevista a Montserrat Vayreda,¹ i després de fer referència al seu paper d'impulsora, l'any 1956, juntament amb Carme Guasch, de la Festa de la Poesia a Figueres, Vayreda responia a la meua pregunta: "L'antologia *Poesía femenina viviente*, de Carmen Conde,² inclou alguns poemes de Montserrat Vayreda. Què caldria ressaltar d'aquella època?"

"En aquell moment no es publicava res en català, res! Era una època molt dura per a la llengua catalana! L'escriptora Carmen Conde va tenir cura d'aquesta antologia. Ella feia una poesia difícil, no pas com la que jo he pretès de fer amb la intenció que tant agradi al coneixedor com al lector senzill. Vaig establir-hi una amistat literària i em va publicar alguns poemes en el seu llibre".

Més enllà de la citada antologia de l'escriptora cartagenera, he resseguit les publicacions en llengua castellana que contenen poemes de Montserrat Vayreda durant l'època de la dictadura, uns anys totalment adversos per a una poeta que pretenqués publicar en català.

Seguidament, contextualitzaré la creació dels seus poemes en castellà, la publicació en antologies i revistes de poesia, i em centraré en els trets més rellevants d'aquesta producció, tan interessant com desconeguda, en la trajectòria literària de la poeta.

Durant uns anys, Montserrat Vayreda es va relacionar amb escriptors castellans i hispanoamericans, amb els quals va mantenir un fructífer contacte literari. Els comentaris de l'autora als poemes que li enviaven cercant la seva docta opinió posa en relleu un nou vessant, el de crítica literària exigent i rigorosa, aspecte que completa el seu perfil intel·lectual i literari.

Una indispensable i minuciosa anàlisi comparativa em permet afirmar que els poemes en castellà de Vayreda es gesten, també, en paral·lel a la seva vida, la qual reflecteixen, fidels a la concepció que l'autora tenia de la poesia i que havia manifestat en moltes ocasions. Tant la poesia en llengua castellana com l'escripta en català destaquen per la sinceritat i l'harmonia, l'honestat literària, la claredat expositiva, la perfecció formal, l'estètica acurada, denominador comú de la seva poètica. I el domini de l'emotivitat per mitjà d'una adequada i subtil literaturització de l'experiència. En essència, la cosmovisió poètica no ha variat en l'autora, no ha sofert una mutació significativa pel fet d'escriure en una llengua que no era la pròpia, aquella que apresada en la infantesa en el redós familiar va afaiçonar les seves primeres experiències en el camp de la poesia, el seu tarannà i la seva visió del món. En realitat, en ella no s'esdevé un canvi de llengua literària, sinó una coexistència d'ambdues llengües en certs períodes vitals, marcats per circumstàncies històriques i socioculturals, que afectaven especialment les escriptores catalanes. Les primeres mostres poètiques de Montserrat Vayreda són en català, la llengua quotidiana negada

1. *Revista de Girona*, 223 (març-abril 2004).

2. Carmen Conde (Cartagena 1907-Madrid 1996). Escriptora en llengua castellana, activista cultural i feminista. Va ser la primera dona elegida acadèmica de la Real Academia Española, el 1978.

a l'escola —ho he comentat en els estudis que acompanyen les seves antologies—. ³ D'adolescent, aprèn pel seu compte l'engranatge i els mecanismes de la poesia, i n'adquireix un domini remarcable, gràcies a una predisposició natural i a les lectures d'autors catalans: Verdaguer, Maragall, Guerau de Liost, Carner... L'ambient cultural i artístic que es respirava a la llar dels Vayreda Trullol, on la recitació, la lectura i la declamació eren pràctiques habituals en les llargues vetllades familiars des de la seva infantesa, afermarà el coneixement i l'estima per la llengua pròpia, lligat a un irrenunciable sentit de pertinença a una comunitat cultural i lingüística. Aquests trets configuren la seva educació sentimental i són indestruïbles d'un tarannà que la marcarà de per vida. Montserrat no deixarà mai d'escriure en català, llengua que va defensar a ultrança en els moments difícils, tot i el fet que en certs períodes escrigués puntualment, també, poesia en castellà. Les datacions de les composicions ens confirmen aquesta simultaneïtat cronològica.

El motiu principal que mou Vayreda a escriure en castellà, tal com deixava entreveure en l'esmentada entrevista, és l'ansia i la necessitat de tenir un interlocutor vàlid que analitzi i valori amb rigor la seva poesia i li n'aconselli —i propiciï, si s'escau— la publicació. Per a una jove poeta que ja posseïa un bon bagatge d'obra escrita en llengua materna i que s'entregava amb intensitat i vigor a escriure poesia, poder publicar tenia una importància cabdal. En aquest sentit, Carmen Conde exercirà l'esperat mestratge; serà per a Montserrat un referent inestimable, *magistra*, en el sentit primigeni del concepte. Ansiosa de consell literari i, és clar, de reconeixement de l'obra pròpia, Vayreda hi va iniciar, des del respecte i l'admiraació, un contacte epistolar. En carta datada al Noguer de Segueró el 27 de desembre del 1948, li confessa que l'ha coneguda arran d'un article que Conde va publicar a *Meridiano Femenino*, titulat "Literatura femenina", i que Conde la va impressionar profundament per la seva prosa "limpia y concisa y porque en ella resbala la sinceridad. [...] Al leer vuestro artículo y escuchar que vuestras manos están ávidas siempre de recibir los dones del talento y de la belleza, la tentación de mandaros algunas poesías de mi cosecha, para que tengáis la bondad de juzgarlas y decirme si es que debo proseguir escribiéndola o debo abandonarla se ha adueñado de mí. [...] Aunque vuestro juicio (que creo justo y acertado, sea favorable o no) me sea adverso, no me molestaré lo más mínimo. Siempre mi voluntad está dispuesta a aceptar todo cuanto tienda a aleccionarme". ⁴

Curiosament, en alguna carta li adjunta també alguns poemes en català.

A l'inici, les missives de Montserrat tenen el to que correspon per adreçar-se a una autoritat o un superior, i és amb el respectuós tractament de vós i el vocatiu

3. Veg. *Poemes de Montserrat Vayreda (Antologia 1945-2004)*. Edició i estudi Anna M. Velaz i Sicart. *Introducció 2004 i La cinta del camí, Antologia poètica de Montserrat Vayreda*. Girona: Diputació de Girona. Col·lecció Josep Pla núm. 55, 2024. Edició, pròleg i postfaci d'Anna Maria Velaz.

4. Les cartes de Montserrat Vayreda a Carmen Conde es conserven al Patronato Carmen Conde-Antonio Oliver, Archivo Municipal de Cartagena.

“señora” que s’hi adreça. Però amb el pas del temps, la relació es consolida i el to de les cartes esdevindrà el de dues col·legues en pla d’igualtat.

Bona prova de l’amistat que les va unir són les dedicatòries dels llibres de Carmen Conde a Vayreda. Vegem-ne algunes:

Mujer sin edén: “A Montserrat Vayreda i Trullol, poetisa mediterránea, por su maravillosa lectura de Sea la luz, mi libro melancólico” (11-II-1949).

Aquesta dedicatòria ens informa que Vayreda, amb poc més de vint anys, ha fet una lectura crítica del llibre de Conde, i aquesta lí’n reconeix l’encert i la vàlua.

Vivientes de los siglos: “A Montserrat Vayreda, poetisa que admiro y amiga que quiero, con gratitud por amor a mi obra, suya que la abraza, Carmen” (11-7-1954).

Empezando la vida: “A Montserrat Vayreda, con mucho cariño, su amiga y compañera que la abraza, Carmen Conde” (25-VIII-1955).

Su voz le doy a la noche: “A Montserrat Vayreda, que quiero y admiro: estos poemas de un dolor que ya conoce. Suya, Carmen” (4-8-1962).

Dedicatòria que evidencia l’aprofundiment en l’amistat, afermada amb el pas del temps.

A la postguerra, el camí de les dones escriptores que pretenien publicar estava ple de dificultats, i Carmen Conde, d’esperit modern i transgressor, d’ideals feministes, amb un especial interès per l’educació com a eina de progrés i d’assoliment d’esperit crític en les dones, es va proposar donar veu pública a aquelles que, amb una trajectòria consolidada i una poesia de qualitat remarcable digna de ser publicada, restaven en l’anonimat o bé no tenien la difusió que mereixien. Aquest era l’objectiu de la seva antologia *Poesía femenina española viviente*, publicada a Madrid l’any 1954. En l’exemplar de esmentada antologia de la biblioteca personal de Montserrat Vayreda,⁵ llegim la dedicatòria manuscrita, datada el 9 de desembre de 1954, que evidencia el valor acordat a la poeta: “*A Montserrat Vayreda, de la que tanto espera la Poesía femenina española viviente, con un abrazo, Carmen Conde*”.

En el pròleg, destaca que les dones ja no escriuen amb el mimetisme a què estava acostumada la poesia femenina. Les dones tenen veu pròpia i els temes eterns de la poesia, l’amor, el dolor, la mort són cantats amb una veu nova, sincera i menys preciosista. Si Rimbaud i Rilke ja havien intuït una veu “independent” en la poesia femenina –escriu Conde–, ara és el moment de constatar que la dona ha trobat “la seva pròpia i insubstituïble condició”. És molt revelador veure quines frases o paràgrafs del pròleg va subratllar amb llapis Montserrat Vayreda en el llibre que li va dedicar l’antòloga, ja que ens indiquen aspectes com ara l’interès per la “creació poètica”, un tema tan debatut com controvertit al llarg dels temps. Vayreda hi

5. Aquest exemplar de *Poesía femenina española viviente* es troba des del 2007 a la Biblioteca Fages de Climent i forma part del Fons Montserrat Vayreda.

subratlla: *"No se trata de dirigirnos hacia, sino desde. Al crear, no es en el papel donde lo hacemos; ahí, lo que consta es el resultado final, la síntesis. La creación propiamente dicha es una circulación, un respirar, una inmanencia..."*. Viure l'art des de dins, viure cada instant, cada hora, amb l'esperit i la sensibilitat de l'artista, ja és creació, escriu Conde, i Montserrat Vayreda subscriu aquest pensament, que, de fet, seguirà al llarg de la seva trajectòria com a poeta.

L'antologia inclou nou poemes de Vayreda precedits d'un breu resum biogràfic, en el qual la pròpia autora es presenta en primera persona i afirma que els seus primers versos, escrits en llengua vernacle, van néixer del contacte amb el paisatge de la seva terra; i que el seu amor per la lectura, escollida a l'atzar, en caòtica mescla de matèries i autors, va enriquir els seus coneixements escassos i va afirmar la seva vocació poètica. El descobriment d'Antonio Machado i Juan Ramon Jiménez, que considerava les arrels de la poesia contemporània, la van motivar a escriure poemes en castellà.

Amb l'expressió "la caòtica mescla de matèries i autors", Vayreda al·ludeix a la formació autodidàctica que va marcar la seva trajectòria intel·lectual. Els poemes de Vayreda dins aquella antologia es titulen: "Autoelegía de la mujer estéril", "Dos primaveras", "Hombre triste", "Canto a la vida", "Los años", "Mis sueños", "Soliloquio", "Plenitud", "No es y si posible fuera un día" (primer vers del poema sense títol), que és precedit de la citació de José M. Valverde: "Ser una sola vez ¿No es ya bastante?".

AUTOELEGÍA DE LA MUJER ESTÉRIL

Mi cuerpo vibra, late, siente. Ansío
liberarle de aquello que desea;
él es el tronco que en su pleno estío
dice a la yedra: ¡Que tu abrazo sea!
Yedra: tacto sin fin que se encarama
hasta la copa —mi mortal cabeza—
que encuentra en cada brazo tierna rama
poblada por cien ríos de tibieza.
Si de mis senos las pequeñas lomas
sienten de tales ríos la ternura
vibran y laten como dos palomas
que encuentran en el árbol su postura.
Y la cintura erguida, afianzada
en la raíz vital que la alimenta
no se siente jamás arrebatada
por una mano audaz o violenta.
Siguen los pies clavados en la firme
tierra donde nació. Los pasos dados
se concentran en uno, en el de asirme
en el barro sin fin de mis pecados.
Árbol sin fruto soy, árbol herido

por las tormentas que en su centro estallan,
árbol que nunca ha cobijado un nido,
árbol con muchos labios que se callan.
Árbol apasionado por la vida
de los pájaros todos que la habitan
-sueños de una ternura presentida-
que amargan, que murmuran y que incitan.
Cuando me caiga al fin, si alguien advierte
todo el dolor que floreció en mis ramas,
verá también que luego de mi muerte
todo el amor se me levanta en llamas.

En aquest primer poema publicat a *Poesía femenina española viviente*, el jo líric i el jo biogràfic convergeixen, s'identifiquen, tal com en el seu poema "Autoretrat", que va encapçalar *Els pobles de l'Empordà* (1984). Si en el poema català, escrit en la maduresa, Montserrat Vayreda s'autodefineix estèticament i literària, descriu el seu tarannà vital i proclama els seus valors i els principis de la seva filosofia de vida, eix troncal de les seves arrelades creences, a "Autoelegía de la mujer estéril", poema de joventut, amb un llenguatge subtilment imatjat, s'esdevé un despul·lament colpidor –fruit d'una necessitat de sinceritat en un moment vital– que la continuada al·legoria del poema no desdibuixa.

El concepte punyent de la dona eixorca, a qui li és negat el fet de ser font de vida, que duu implícit un pòsit d'amarguesa transmès per una determinada tradició de la cultura occidental i bíblica, és abordat per l'autora i assumit en el poema amb total naturalitat, com un element més de l'experiència pròpia. Una impactant força dramàtica rau en la sinceritat del poema, en el qual bateguen els eixos de la poesia vayrediana com la identificació profunda entre la vida, la mort i la naturalesa, en aquest cas representada metonímicament en l'arbre, de la mateixa manera que en el poema català "Oda a la terra" el jo líric esdevé el fruit de la pròpia terra: "I si et tinc meva avui que un clam de vida/el cos m'estreny en un abraç tan fort,/més meva et sentiré quan, adormida,/fruitis de nou damunt la meva mort". Abans de publicar en l'antologia de poesia femenina de Carmen Conde, Montserrat Vayreda ja ho havia fet en revistes i volums col·lectius: dos poemes en el volum *Nueva antología poética* (Ediciones Ensayos, Madrid, 1951) titulats "Amor y súplica" i "Cuando llegaste".⁶

CUANDO LLEGASTE

Los pensamientos, en arabescos locos,
flotaban al azar
por mi cielo de olvido.
Buscaba fondo donde solo la forma
henchía al viento su robusto pecho.

6. *Nueva antología poética*, Madrid 1951. S'hi publiquen també dos poemes del català Gerard Vergés.

Buscaba el Todo en la Nada; en el Finito,
perspectivas sin fin de eternidad. Llegaste tú
y la simplicidad de tus impulsos
ciñó en mi vida el broche de un deseo
al que nombraste amor.
Me deslumbró mi primera mañana,
mi primera mañana fugitiva
dentro la suavidad de un terciopelo.
Terminaron mis luchas,
comenzaba a vivir dentro una vida
en la que sólo cuentan los instintos
que se levantan a la voz del hombre.

En el volum de poesia antològica *Poesía contemporánea* (Madrid 1951), es publiquen quatre poemes de Montserrat Vayreda: "Retorno", "El amor en mí, o yo en el amor", "El alfarero" i "Inspiración", poemes precedits d'un apartat biogràfic amb un retrat de l'autora signat pel dibuixant Masan Algora. Es destaca que Montserrat Vayreda escriu versos en català des dels quinze anys, i que aviat publicarà el seu primer llibre (referència a *Entre el temps i l'eternitat* (Barcelona, 1955)); que des dels setze anys escriu poesia en llengua castellana, "sugestionada por la riqueza expresiva de los grandes poetas, tales como Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez, Federico García Lorca".

Entre l'obra de l'autora, qualificada de "*copiosa y valiosa*", destaquen "*dos momentos antagónicos y estelares de su inspiración: "El Alfarero", de tendencia y gracia neoclásica, poema luminoso que nos hace evocar reminiscencias de canéforas helénicas y lienzos de Greuze, y esos otros siete versos que con el título "Inspiración" parecen arrancar su raíz de una honda entraña telúrica*".

El poema titulat "Retorno que s'inicia amb "Cuando volví a tus ojos/ asomaba el perdón a tus pupilas", em recorda la poesia de Gustavo Adolfo Bécquer, concretament la seva rima xxx: "Asomaba a tus ojos una lágrima/y a mis labios una frase de perdón".

Vegem-ne dos més: "El alfarero", que, al meu entendre, traspua reminiscències lorquianes, de ritme precís i amb només algunes rimes assonants, i "Inspiración", que en set versos concentra i sintetitza simbòlicament l'essència del sentiment i el record:

EL ALFARERO

Iba a la fuente.
El cántaro ondulado
pendía de su mano soñolienta.
La atmósfera era tibia;
reía el sol y al margen del camino
se cimbrea el trigo.

Un pájaro tendió sus finas alas
a ras de suelo, señalando lluvia
y al ascender rozó su trenza rubia
que olía a limonero.
Cerca los álamos mecidos por el viento,
su novio, el alfarero,
esperaba el momento
de poderla estrechar entre sus brazos;
mas ella abrió la mano de contento
y el cántaro rompióse en mil pedazos,
Ella lloró; sus lágrimas jugosas
resbalaron a ras de sus mejillas
como gotas de lluvia entre dos rosas
como el polvo del sol entre gavillas.
Y él, hundiendo su rostro
dentro la trenza rubia
que olía a limonero,
«No llores más -le dijo-,
puesto que yo adivino
que tu novio alfarero
un cántaro te hará de barro fino».
Y lo que él le decía
en un cantar
la fuente repetía.

INSPIRACIÓN

Persiste en mí tu sueño
como un halo sutil, fosforescente
en triángulo de luz purificada.
Surge mi verso como una flor oscura
que no da su perfume. Sólo en forma
palpita en el pulso de los vientos
y abre sus hojas mate, en el recuerdo.

En el pròleg, signat per Alfonso Álvarez Villar,⁷ es destaca el valor terapèutic de la poesia per aconseguir la felicitat. *“Mientras la humanidad no se dé cuenta de esta evidencia, el humilde empeño que nos ha impulsado a reunir en esta Antología lo más exquisito de la espiritualidad de unos hombres y unas mujeres contemporáneas, no pasará de ser un romanticismo como otro cualquiera”*.

Constato que en aquells moments la tendència general en la poesia de postguerra que apostava per la modernitat —contraposada a un diluït i mal entès romanticisme

7. Alfonso Álvarez Villar (1930-1980), doctor en Psicologia i professor de la Universitat de Madrid, va ser autor de novel·les de ciència-ficció.

encara viu en els sectors més conservadors— era de reflectir la veritat existencial. Per això la sinceritat i l'honestetat poètiques era un binomi preuat i irrenunciable.

En el mateix volum, trobem els versos d'altres poetes catalanes com Maria Castanyer, Matilde Romagosa, Carme Guasch, Josefina Domingo de Balañà, Gerard Vergés i Salvador Sunyer Aymerich.

El contacte de Montserrat Vayreda amb la poesia castellana no es va circumscriure, com veiem, a la seva relació amb Carmen Conde, sinó que, dilatada en el temps, fins als anys seixanta i setanta es va fer extensiva a un bon estol de poetes espanyols i de països hispanoamericans, amb els quals va mantenir contacte epistolar i un intercanvi d'opinions sobre els poemes respectius. Podem dir que va ser sobretot Vayreda qui va exercir el seu mestratge en poetes castellans, novells o consolidats, per a qui va ser far i guia, a través dels explícits i ben detallats comentaris crítics als poemes que li enviaven cercant la seva opinió.

En aquest context, va publicar en revistes llatinoamericanes de poesia com ara *Cuadernillos de Poesía. Poetas de ayer y de hoy*, imprès a Buenos Aires (l'Argentina). En el núm. 40 (setembre del 1959) d'aquesta revista amb format de llibre i el títol d'*Antología de la poesía sexual, de Rubén Darío a hoy*, Vayreda publica el sonet "Como la tierra", que tot seguit transcriu. No és el primer poema que li publiquen. En el breu i sintètic apartat biogràfic que es dedica a l'autora, s'esmenta que en el núm. 33 de la revista ja va aparèixer un dels seus més bells poemes. Des de la revista, la descriuen com una dona "de corazón ardiente y clara vocación poética". En el sonet "Como la tierra", trobem, un cop més, la simbiosi entre el jo poètic i la terra fecunda, present en alguns dels seus poemes en català.

COMO LA TIERRA

Te siento tan en mí que ya no siento
nada de lo que un día supe mío,
en tus ramas dormidas soy el viento
y en tus deseos todo lo que ansío.

Yo que nada intenté todo lo intento
para ser agua dentro de tu río
y para procurarte el alimento
con los maduros frutos de mi estío.

Quiero ser sangre de tu propia herida,
quiero ser vida dentro de tu vida,
en tu noche la luz, la fe en tu duda,

Sólo deseo ser tierra labrada
que se entrega al amor, enamorada,
y que a un golpe de arado se desnuda.

Poemari
Poemas
innominados.
Lírica Hispana.

La forma concisa del sonet, en versos hendecasil·labs ben cisellats, el llenguatge enèrgic, concloent, que tradueix la força que dimana de la veu poètica, concentra tota l'essència i el clam d'amor del jo líric. La simbiosi amb la natura —els arbres, la terra llaurada i la terra que fruita, univers vivencial i literari de Vayreda— genera, amb naturalitat, el llenguatge metafòric del poema.

Aquest sonet, amb el títol "Enamorada", apareixerà més tard en el poemari *Poemas innominados. Lírica Hispana* (Caracas, núm. 216, abril del 1961). Es tracta d'un volumet sencer dedicat a poemes de Montserrat Vayreda. El llibre es divideix en dues parts. La primera conté els poemes, sense títol, numerats de l'I al xxvi, i la segona de l'I al xx. Segueixen aquest recull unitari els titulats "En voz baja", "Imposible retorno", "Las manos del amor", "Enamorada", "Soneto" i "Si vinieras amor". En total, cinquanta-un poemes. És la publicació més extensa de poesia en llengua castellana de Montserrat Vayreda.

Lírica Hispana. (La primera revista de poesia de Venezuela), la dirigien Conie Lobell i Jean Aristeguieta, dues escriptores amb qui Montserrat va mantenir correspondència epistolar i una amistat literària que, iniciada amb motiu de la poesia, va perdurar durant anys. En un viatge que aquestes van fer a la Península, Vayreda es va desplaçar des del Noguer de Segueró fins a Barcelona per tal de fer-los de guia i mostrar-los, com així relaten en el pròleg a *Poemas innominados* (1961), les bel·leses de la ciutat i els seus llocs més representatius. Al Museu d'Art Modern, va mostrar-los obres de Fortuny, Picasso, Nonell, Rusiñol, Gargallo, Llimona... i del seu oncle avi, el pintor Joaquim Vayreda, creador de l'escola olotina. Conie i Jean destaquen la "sobrietat harmònica" amb que

Montserrat esbossava els trets dels pintors i les seves obres. Al teatre grec de Montjuïc, van assistir a una representació de *L'avar*, de Molière. Santa Maria del Mar, la Sagrada Família, el monestir de Pedralbes, entre d'altres, són visitats de la mà de la nostra poeta, definida per les escriptores veneçolanes com a "finíssima esteta". Montserrat no va deixar de mostrar-los, també, els llocs més populars com ara el Tibidabo o els restaurants de la Barceloneta, i la cuina nostrada. Les dues escriptores veneçolanes destaquen que en els poemes de Vayreda aflora una dona en la tempesta de la passió, amb poemes amorosos i íntims, suaus i densos, un relat delicat amb un ritme interior.

*"Aquí no hay palabras exageradas, ni retruécanos, ni abismos de relámpagos. El lirismo de la autora guarda el dominio de su palpitante señal, la agri dulce serenidad de la ausencia, llegando hasta las zarzas del olvido".*⁸

L'edició reproduïx una dedicatòria autògrafa de Montserrat Vayreda amb uns versos per a Jean i Conie. Després inicia el poemari amb la citació de Juan Ramon Jiménez "En nuestro amor la pena y la alegría/se encienden y se apagan,/como, en la primavera,/la mañana y la tarde". Segueixen, com a síntesi del contingut del recull, uns versos del llarg poema de Vayreda "En voz baja", que acaben així:

"Te amo. Lo diré
mientras me quede fuego
para encender la voz
de todos mis momentos.
Te seguiré hasta el fin
y romperé tu hielo,
y volverás a ser
mi pan, mi luz, mi centro."

El sentiment del jo líric evocant un amor desigual, apassionat i contradictori, poetitzat en versos sustentats en l'antítesi, no és un plany llagrimós, sinó que respira la mateixa força vital que empeny la poeta a acarar-se a les dificultats, i a vèncer-les. És la mateixa fortalesa que, en un altre context, s'articula en el poema "Si el dia és ben gris", del poemari *Irisacions*:

"Si l'ametller i jo
l'hivern podem vèncer
és perquè tenim
l'esperança sempre
i amb saba o amb sang
encenem bandera".

Aquests poemes d'amor són d'una admirable bellesa. El jo poètic va evocant una passió vertebrada per la sinceritat en les emocions d'un sentiment tenyit sempre per

8. Montserrat Vayreda, "Poemas innominados", *Lírica Hispana*, 216, Caracas -Venezuela, 1961.

l'ombra d'un cert, o intuït, desamor, i l'espurna del dolor i la decepció. L'expressió poètica és d'una subtileza i alhora d'una claredat totalment sorprenents i originals.

L'apel·lació a la natura per condensar metafòricament els sentiments és també una de les característiques d'aquests poemes:

Te esperaba. Te acercaste
y no pude de tu tronco
sorprender las altas ramas.
La niebla voluble, ágil,
se dio prisa en arroparlas.
A ciegas te fui buscando
y tropecé en la hondonada
de una soledad tan cierta
como lo fue mi esperanza.
Cuando logré levantarme
vi que sólo eras distancia.

Un cop més, el referent imaginat és la natura, el tronc de l'arbre, la boira, metàfora visual dels sentiments de soledat i de desànim.

XXIII

Mis ojos son flores
que deseo anuncian.
Los tuyos abejas buscando dulzura.
Los clavos muy hondo...
¡Qué dulce mi angustia
en tanto me libas
la miel que rezuman!
Cuando tus abejas
se trocan en lunas
y me quedo exhausta
centrando penumbras
mis dos flores tiemblan
bajo de la lluvia.

Em sembla significatiu remarcar que, malgrat l'interès de Montserrat Vayreda per veure publicats els seus poemes, no va perseguir els editors. Ben al contrari, de l'intercanvi literari ella pretenia extreure'n, sobretot, una ensenyança, i es mostrava sempre disposada a millorar. En una carta datada el gener de 1957, que escriu a Conie i Jean, quatre anys abans que aquestes editores dediquessin un volum de *Lírica Hispana* als seus poemes, Montserrat Vayreda respon a la pregunta que li havien fet: "Per què mai no els ha enviat cap poema seu?":

"En primer lugar, [...] yo no me iba a aprovechar de vuestra amistad, que tan generosa ha sido siempre conmigo, para que publicarais mis poemas. Sé con qué frecuencia os

han molestado para salir el Lírica, y yo nunca he deseado formar parte de ese grupo que exige o suplica. No creáis que eso sea orgullo, pero lo cierto es que siempre he escrito para mí y que solo he publicado cuando me lo han pedido”.

Vayreda els promet que més endavant els enviarà alguna cosa, però amb la condició que només la publiquin *“si os parece digno de Lírica”*. Insisteix a dir que no se sentirà ofesa en cas que no sigui així: *“No tengo tal clase de susceptibilidad, y por lo tanto nuestra amistad seguirá siendo la misma de siempre”*.

Aquestes afirmacions ens confirmen el tarannà de l'escriptora i la seva honestedat humana i literària .

ALTRES REVISTES DE POESIA

És interessant de resseguir la publicació de poemes de Montserrat Vayreda en revistes de poesia castellana i hispanoamericana.

El 31 de juliol del 1963, en un article de la revista *Espacio*, publicada a Écija, titulat “Montserrat Vayreda” i signat per M. Ostos Gabella (que va ser director de la revista valenciana *Malvarosa*), hi llegim:

“Montserrat Vayreda [es] una de las más destacadas poetisas. [Resalta] el mérito de sus versos, apasionados hasta encenderse en amoroso fuego del incendio que los grandes idilios llevan dentro”.

En aquest article, es destaquen i reproduïxen tres poemes; un és la quarteta inicial de *Poemas innominados*: “Te amo. Lo diré/ mientras me quede fuego...”, que he transcrit més amunt. El poema “Enamorada” (també transcrit amb el títol “Como la tierra”, tal com va aparèixer en l'antologia de Conde, i un altre poema que el crític considera entre els seus millors: el xx de la Part II d'*Innominados*, construït amb una alternança d'hendecasil·labs i heptasil·labs i rimes consonats, que en conjunt vertebren el ritme del poema:

Mi corazón es hoy como una hucha
donde duermen los sueños que atesoro.
Si algún día me escucha
aquel que siempre espero, todo el oro
de estos sueños, que a nadie he revelado
compartiré con él: lo veré herido
bajo el oro, ¡dorado!
como un árbol que el sol ha enriquecido.

La revista de poesia *Alcaraván*, d'Arcos de la Frontera (Cadis), publica el 1953 un poema, sense títol, de Montserrat Vayreda, que ha de formar part, segons s'ésmenta, d'un suposat recull *Vida interior* en preparació, que probablement no es va dur a terme.

IV

Ama, lo sabe, sólo a un hombre, dueño
de la audacia, la fe y el optimismo;
un hombre que la salva con su empeño
de soslayar banderas y heroísmo.

Un hombre que se sabe tan pequeño
que se agiganta y crece ante sí mismo,
un hombre que la arrastra con su sueño
de rehuir la cumbre y el abismo.

Un hombre, sólo un hombre, tan seguro
de que hay que limitar todas las cosas,
tan hijo de la luz y tan oscura,

que se siente por él tierra labrada
y rosas que se cubre con las rosas
de una fiel primavera enamorada.

La revista *Ágora, Cuadernos de Poesía*, editada a Madrid, li publica el poema, que ja he transcrit, "Autoelegía de la mujer estéril", en el núm. 17, (novembre del 1952), dos anys abans que el poema fos incorporat en l'antologia de Carmen Conde.

Los mejores versos de amor (Cuadernillos de Poesía) és una antologia de poesia amorosa hispanoamericana amb poetes de tots els temps. En el núm. 33, editat a Buenos Aires el 1956, es considera Bécquer com el punt de partida de la poesia amorosa contemporània, i Sor Juana Inés de la Cruz (Juana de Asbaje y Ramírez) la precursora a Espanya i Amèrica de la poesia amorosa femenina.

Es tracta d'una antologia heterogènia. Al costat de poetes reputats, com ara Dámaso Alonso, Rafael Alberti, Vicente Aleixandre, Miguel Ángel Asturias, Bécquer, Cernuda o Alfonsina Storni, en trobem de poc coneguts. Montserrat, com té per costum fer, anota amb llapis al costat de cadascun dels poemes una qualificació: "bo, dolent, molt bo, fluix". El seu, titulat senzillament "Poema" (p. 89-90), és una composició llarga formada per versos hendecasil·labs en combinació amb heptasil·labs, de la qual copio ara alguns fragments. Com en alguns altres dels que hem comentat, la veu poètica hi desgrana, sense ambages, una passió sincera, que no obté resposta en la seva magnitud. La paraula nítida i colpidora del jo líric s'apropa a la manera de fer que reclamava Carmen Conde per a la nova poesia "femenina" (empro l'adjectiu "femenina" en el sentit d'escripta per dones) i que ella mateixa s'aplica en un poema seu del mateix volum.

POEMA

[...]

Y no me basta, sabes, recordarte.
Necesito el apoyo de tu cuerpo,
la hondura de tus labios,
el fuego de tu instinto.

Sufro por esos días
que llegan sin traerme tu presencia,
por esa soledad que me aprisiona
en invisibles rejas
si renuncias a verme;
por todo
lo que podría ser y que no es
[...].

Y si te vas, la sed, furiosamente
me azota, hasta que siento
que las heridas —labios insepultos—
sorben el agua oscura de mi llanto.

Montserrat Vayreda va publicar en altres revistes de poesia com *Cumbres*, editada a Utrera (Sevilla), *Umbral* i *Malvarosa*, de València, *Madrigal*, *Revista Argentina de Poesía*, *Árbol de fuego*, editada a Venèçuela, *Caracola*, o en el núm. 129 i 130 de *Revista Malagueña de Poesía*.

LA POESIA AMOROSA

Com hem pogut observar, la majoria d'aquestes publicacions són dedicades a la poesia amorosa. El to i la temàtica dels poemes vayredians en aquestes antologies és sensiblement diferent del que coneixíem. Però només ho és el to i la temàtica. He escrit mantes vegades que en la poesia de Montserrat Vayreda s'hi percep el fil de la vida. En l'estudi a la seva poesia inèdita, vaig poder resseguir l'experiència vital de l'autora a través dels seus poemes. En aquest sentit, la seva poesia en castellà no representa, insisteixo, un tall, ni una manera de desfigurar la veu poètica pel sol goig de veure impresos els seus poemes. Poemes que són el reflex de sentiments i desitjos embellits per l'estil poètic que, sense ser deutor d'un o altre poeta determinat, té un ressò de la millor poesia castellana, tot conservant aquella espurna d'originalitat que ella pretenia que tinguessin els seus versos. La poesia vayrediana en castellà no desdiu de la resta, ans al contrari, la complementa i ens confirma la trajectòria literària sòlida i fecunda de l'autora.

En aquests poemes, brolla el sentiment planer i pur, exempt d'ambigüitats, però sembrat d'escollides metàfores on l'amor, la vida i la mort, nocions extremes de l'existència, irreconciliables però forçosament complementàries, es fusionen i transiten pels versos, donant-los força, energia, dignitat i grandesa. Aquesta és la característica de la poesia castellana de Montserrat Vayreda, una poesia preponderantment amorosa, de qualitat, en què la força i el sentiment a voltes ens recorden la millor poesia clàssica.

Bona lectora dels poetes del Segle d'or espanyol, de la generació del 98 i la del 27 o dels contemporanis hispanoamericans, Vayreda valora (així ho expressa en la seva crítica literària) aquella poesia que, lliure d'alambins innecessaris,

expressa la pròpia vivència, el dolor en les seves múltiples formes i el sentiment d'amor o de desamor. És en aquest context que trobarem les composicions poètiques en castellà.

Una altra de les constants de la poesia vayrediana és la preocupació per la mort. En el seu primer llibre *Entre el temps i l'eternitat*, ja trobem la no sempre resignada acceptació d'assumir la finitud que ha d'afectar en algun moment tot ésser viu. Aquesta consciència de la lluita entre la vida i la mort s'entrellaça ara amb l'expressió de la passió amorosa, fil conductor de la seva poesia en castellà. La intuïda extinció, la mort del sentiment amorós, és motiu del desassossec i inquietud que corprèn la veu poètica i que sura en molts dels poemes.

En els poemes que hem comentat, trobem similituds i dissemblances amb la poesia catalana de l'autora. La sinceritat de la veu poètica i el gust per fer una poesia entenedora, com ella la defineix en l'acròstic esmentat "Autoretrat", no canvia per expressar-se, segons els indiscutibles cànons d'una altra tradició i en una llengua que no és la pròpia, encara que en tingui un bon coneixement i un indiscutible domini.

Montserrat Vayreda va escriure poemes en castellà durant un parell de dècades aproximadament. El febrer del 1978, amb motiu de l'entrada de Carmen Conde a la Real Academia Española, li escriu una carta de felicitació.

"Que alegría verte de nuevo a través de la pequeña pantalla en Hora 15 y comprobar que los años te mantienen joven, llena de vitalidad y optimismo [...]. Nunca podré olvidar aquellos años en los que me aleccionaste, me impulsaste a escribir y me permitiste conocer tu obra, que en tanta estima tengo. Ahora solo escribo en catalán, puesto que lo considero un gozo y un deber que me es siempre grato, pero sigo fiel a la obra de los que considero mis poetas entre los cuales ocupas lugar preferente. Con mi emocionada felicitación y todo mi afecto, Montserrat Vayreda".

La informació que ens proporciona aquesta carta és significativa. Pel to afectuós que desprèn, hi endevinem l'evolució d'aquella inicial relació literària fins a arribar a la sincera i arrelada amistat que van mantenir ambdues escriptores. D'altra banda, la carta ens permet datar el moment en què Montserrat Vayreda posa punt final a una fructífera incursió en la literatura castellana per dedicar-se plenament i exclusivament a escriure en català.